

Παν. Δρακόπουλος, Για την έννοια της Παιδείας

ΕΠΟΠΤΕΙΑ

Έτος 2, 1977, τεύχη 7-17 / Κοινωνία / Παν. Δρακόπουλος
<https://epopteia.gr/124/ennoia-tis-paideias/>

Πρώτη δημοσίευση: Εποπτεία, τεύχη 13-14, καλοκαίρι 1977

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση βρίσκεται στο ζενίθ της. Η διαπίστωση αυτή δεν συνεπάγεται αναγκαίως και κατάφαση στις προθέσεις και στις μεθόδους της. Το περιοδικό αυτό, όχι μόνο διαφωνεί με πολλά από τα πρόσωπα και τα πράγματα, αλλά διαφωνεί με την ουσία και τη δομή πολλών τομέων της μεταρρυθμιστικής προσπάθειας. Ως ένα βαθμό, τούτο είναι φυσικό: η έννοια της «μεταρρύθμισης», υποδηλώνει μian επιβολή, μian έλλειψη γενικής αποδοχής. Αλλά το κείμενο αυτό, δεν αποσκοπεί στην κριτική της κυβερνητικής προσπάθειας• θέλει μόνο να θέσει σε συζήτηση, την έννοια της παιδείας που φαίνεται πως έχει τόσο η κυβέρνηση όσο και ο εκπαιδευτικός κόσμος (αν όχι το μέγιστο μέρος του λαού μας).

Υπάρχουν πολλά στοιχεία που πείθουν ότι, η έννοια της παιδείας, έχει ακρωτηριασθεί επικίνδυνα στην προκρούστεια κλίνη της Αναπτύξεως. Η συμφεροντολογική διελκυστίνδα, έχει υποβιβάσει την παιδεία σε ό,τι παλιότερα εννοούσαμε λέγοντας «σχολείο» και «καριέρα». Αλλά Παιδεία, είναι μεν και σχολείο και διδακτέα ύλη, και καθηγητές, και βιβλία, και διδακτήριο, και εποπτικά μέσα, και νερό στις αυλές των γυμνασίων, και καθαρίστριες, και μισθοί προσωπικού, αλλά δεν είναι το άθροισμα αυτών και μόνο! Παιδεία δεν είναι η προβολή των απωθημένων και των καθηλώσεων του μέσου νεοέλληνα πατέρα πάνω στο παιδί του («θέλω όταν μεγαλώσει να μου γίνει δικηγόρος» – και προσέξτε αυτό το «να μου γίνει» που συνηθέστατα ακούμε!), ούτε βεβαιώτατα η αντιμετώπιση του ανθρώπου ως κλασματικού ποσοστού («τόσο % να κατευθυνθούν σε τεχνικές σχολές και τόσο σε άλλες») που με φρικώδη άνεση συνηθίζεται από νεήλυδες

«παιδειολόγους» και ρήτορες της στατιστικής αποπροσωποποίησης.

Η παιδεία, δεν είναι επαγγελματισμός και μέριμνα του μαζάνθρωπου για το οικονομικό αύριο. Δεν είναι διδασκαλία κάποιων γνώσεων (άχρηστων καίτοι έγκυρων, για τον αυριανό επαγγελματία). Η παιδεία είναι κυριώτατα, ή μόνον, ψυχ-αγωγή. Η παιδεία φτιάχνει ανθρώπους κι όχι τερναδόρους. Είναι το πλάσιμο ενός συγκεκριμένου ανθρώπινου τύπου. Είναι το όραμά μας για το ποιος είναι ο ιδεώδης πολίτης της κοινωνίας μας. Αυτή λοιπόν, η κοινωνία, κι όχι ο Υπουργός Παιδείας, πρέπει να ξέρει **ποιες ιδιότητες και ποιες αρετές** θέλει νάχει το παιδί που σήμερα μπαίνει στο Νηπιαγωγείο, αύριο που θα πάρει το πτυχίο του Πανεπιστημίου. Η παιδεία είναι μέριμνα για αρετές κι όχι για καριέρες. Δεν είναι γνώσεις, αλλά μορφώσεις. Δεν είναι ειδικότητες, αλλά στάση ζωής. Δεν είναι αποστήθιση, αλλά κρίση. Δεν είναι κτήση, αλλά περιπέτεια. Δεν είναι εμμονή στο γνωστό, αλλ' αναζήτηση του άγνωστου. Δεν είναι κατοχύρωση, αλλά διεύρυνση.

Για τούτο, δεν έχει παιδεία ο γιατρός που ξέρει 200 φαρμακα για πέντε αρρώστιες, αλλ' ο συμπάσχων γιατρός που αγωνιά για το πρόσωπο του ασθενούς του. Δεν έχει παιδεία ο θεολόγος που ξέρει δόγματα και κοντάκια, αλλ' ο ταπεινός και πιστός και αγαπών. Δεν έχει παιδεία ο αρχιτέκτονας που ξέρει αντοχή υλικών και ρυθμολογία, αλλ' αυτός που δοξάζει τον ανθρώπινο χώρο. Όλες οι γνώσεις, γνώσεις σχολικές κι εξωσχολικές είναι αναγκαίες – πώς όχι; Στήνουν όμως την αξία κι αναγκαιότητά τους, μόνον όταν και όσο υπηρετούν το πνεύμα, μόνον όταν και όσο μορφώνουν τον άνθρωπο, μόνον όταν και όσο τον διαμορφώνουν – και εν τέλει, τον **μεταμορφώνουν**.

Μια εκπαιδευτική πολιτική, είναι τέτοια, εάν απαντήσει στο ερώτημα: **ποιες αρετές θέλουμε να έχει ο πολίτης, με ποιο τρόπο θα του εμφυτευθούν αυτές οι αρετές, και πώς τούτες θα γίνουν ζωή μέσα του**, έτσι ώστε να μην τις αποβάλλει όταν – ή μόλις – τελειώσει τη σχολική του εκπαίδευση. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό, καθορίζει τον στόχο της παιδείας, διαμορφώνει το ίδιο της το πνεύμα. Από κει και πέρα, τα διδακτήρια, η ύλη, τα

προγράμματα, αποτελούν μέσα για την πραγμάτωση του σκοπού. Είναι τα **επιμέρους**, και μια εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, δεν μπορεί να έχει στόχο της την αλλαγή των επιμέρους και μόνον, δεν επιτρέπεται να νομίζει, πως αυτά τα επιμέρους είναι όλο το πρόβλημα. Όποιος φιλοδοξεί να είναι Λούθηρος, πρέπει να ξέρει ότι μεταρρύθμιση δεν σημαίνει αλλαγή του τυπικού της προσευχής, αλλά διάφορο αντίληψη του ανθρώπου. Η αλλαγή των επιμέρους, ορίζεται και καταξιώνεται, από την αλλαγή του στόχου.

Τα μέσα για την πραγμάτωση του σκοπού, θα κριθούν ως άρτια ή όχι, με βάση την ικανότητα που έχουν να υπηρετήσουν τον επιδιωκόμενο σκοπό, με βάση, δηλαδή, την συμβολή τους στη διάπλαση του ανθρώπου, που η παιδεία οραματίζεται. Δεν μπορούν να κριθούν ποτέ καθαυτό, ακριβώς όπως η επιβολή ενός φόρου ή η κρατικοποίηση μιας βιομηχανικής μονάδος δεν μπορεί να κριθεί ως ορθή ή όχι, παρά μόνον αφού ενταχθεί ως μέρος στο όλον της οικονομικής πολιτικής. Έτσι, για μια καλώς νοουμένη εκπαιδευτική πολιτική, ένα βιβλίο βιολογίας π.χ., δεν αρκεί να είναι σύμφωνο με τα πορίσματα της επιστήμης· πρέπει και να προωθεί τον ζητητέο στόχο. Τα επιμέρους, πρέπει να κρίνονται σε σχέση, εν αναφορά, προς το παιδευτικό καθόλου.

Οι ιδιότητες και οι αρετές, που ως στόχους της έχει η παιδεία, θα πρέπει αναγκάως να είναι οι ίδιες, τόσο για τους απόφοιτους της φιλοσοφικής, όσο και για τους απόφοιτους της Σιβιτανιδείου. Η διαφοροποίηση, δεν σημαίνει ανατροπή εκ βάθρων και «άλλα εδώ άλλα εκεί», αλλά προσαρμογή στις συνθήκες για την μετάδοση του ίδιου μηνύματος. Τα μέσα αλλάζουν, όχι ο στόχος. Διαφορετικά, θα πρέπει να υποθέσουμε ότι, η παιδεία ζητάει άλλον άνθρωπο για τα μεν, άλλον για τα δε. Κάτι τέτοιο ωστόσο, σημαίνει διαφορετική παιδεία για κάθε κοινωνική τάξη, σημαίνει ότι στόχος της παιδείας είναι οι κλειστοί και απομονωμένοι κύβοι, σημαίνει δημιουργία αρχόντων και δούλων. Γνωρίζουμε όμως όλοι, πολύ καλά, τι σημαίνει μεθόδευση κατασκευής στεγανών σε μια κοινωνία... Γνωρίζουμε όλοι ότι, αν μεταξύ αποφοίτου Πανεπιστημίου και υδραυλικού, υπάρχει

αγεφύρωτο χάσμα ψυχικό και πνευματικό, τότε η σύγκρουσή τους, δεν είναι απλώς αναπόφευκτη... Κι ωστόσο, αυτό το αγεφύρωτο χάσμα, δεν το καλλιεργεί μόνον ο στυγνός ολοκληρωτισμός κάθε λογής, αλλά και η τύφλωση του επαγγελματισμού που εκλαμβάνει την παιδεία ως χιλωτήρα. Για να λειτουργήσει το κοινωνικό σύνολο, ως τέτοιο, δέν επιτρέπεται οι παραστάσεις και τα βιώματα να είναι τα-ξικής υφής. Ας προσέξουμε καλά: δεν είναι ζήτημα απλής αντιδικίας· **η αναγκαιότητα της ενιαίας Παιδείας, υπαγορεύεται από τις ίδιες τις ρίζες της Δημοκρατίας.** Έργο της παιδείας, θα πρέπει να είναι ακριβώς η γεφύρωση των χασμάτων. Αν απεμπολήσουμε την ενιαία παιδεία, (είτε πιεζόμενοι από κενοκρανιακούς τεχνοκράτες είτε πέφτοντας θύματα πονηράς τακτικής ολοκληρωτισμών), η ώρα των θυμάτων και των αιμάτων, έχει ήδη σημάνει. Η ανάγκη μιας Παιδείας για ένα έθνος, είναι έκφραση του ενστίκτου αυτοσυντήρησης αυτού του έθνους.

Με τούτα, δεν εννοούμε, φυσικά, ίδιες γνώσεις σ' όλες τις σχολές• εννοούμε ότι, όπου οι ανθρώπινες αρετές, αντικαθίστανται από τις επαγγελματικές, δεν μπορεί να υπάρξει δημοκρατία. Όπου οι ανθρώπινες ιδιότητες, αντικαθίστανται από τις ταξικές, δεν μπορεί να υπάρξει δημοκρατία. Όπου οι κοινές παραστάσεις, αντικαθίστανται από τις «κομματικές συνειδητοποιήσεις», δεν μπορεί να υπάρξει δημοκρατία. Μια κοινωνία που η παιδεία της, δεν ορίζει τις αντιθέσεις και τα συμφέροντα των πολιτών, ως υποκείμενα της εννοίας του ανθρώπου, ας ετοιμαστεί να εισπράξει τα επίχειρα της αφροσύνης της.

Από την μια η προσπάθεια για κοινωνική ενότητα, από την άλλη η ανάγκη να διατηρηθούν και να ζουν οι επιδιωκόμενες αρετές και μετά το σχολείο, ορίζουν την παιδεία ως ισόβιο έργο. Η σχολική εκπαίδευση, αποτελεί τμήμα της παιδείας και κατά κανένα τρόπο ολοκλήρωσή της. Μια κοινωνία που εκπαιδεύει μόνο μέσα στο σχολείο, απλώς δεν υπάρχει. Η εκπαίδευση συνεχίζεται οπωσδήποτε, μέσα από εφημερίδες και ραδιόφωνα, μέσα από δίσκους και συλλόγους, μέσα από προπαγάνδες κάθε είδους, μέσα από τις ίδιες τις συνθήκες ζωής. Ζωή σημαίνει, ακριβώς

μετάδοση και λήψη μηνυμάτων, και συνεπάγεται συνεχή ανά-κριση των αξιών. Η εγκατάλειψη του πολίτη αμέσως μετά τη λήξη του σχολείου του, σημαίνει εγκατάλειψη των αξιών, που τόσα χρόνια θέλαμε να εμφυτεύσουμε. Σημαίνει, πολιτειακή αναπηρία. Η παιδεία, πρέπει αναγκαίως να συνεχίζεται, κάθε φορά εμπλουτισμένη και πάντα προσαρμόζοντας τη μετάδοση, ποτέ όμως το μήνυμα. Πώς λοιπόν, είναι δυνατόν να μιλάει –για παράδειγμα– το μεν Υπουργείο Παιδείας για εκπαιδευτική πολιτική, και αναπτύξεις της παιδείας κ.τ.ό., την ίδια ώρα που το Υπουργείο Πολιτισμού δεν αγοράζει επιστημονικά βιβλία (από έλλειψη κονδυλίων, δεν αρνούμαι· αλλά τόσο χαρακτηριστικό αυτό!), ή την ίδια ώρα που δεν επιδοτούνται –ή επιδοτούνται ασθενώς– επιστημονικά περιοδικά; Και την ίδια ώρα, που ατέλεια χάρτου δικαιούται το περιοδικό «ντόμινο» αλλ’ όχι το βιβλίο του Μαξ Πλανκ ή του Αισχύλου; Νομίζω πως είναι προφανές ότι, μια εκπαιδευτική πολιτική, δεν μπορεί να είναι έργο μόνο του Υπουργείου Παιδείας. Χρειάζεται ένας προγραμματισμένος συντονισμός πολλών κρατικών υπηρεσιών. Αν υπάρχει στη χώρα μας, μια βιομηχανία που διαθέτει τεράστια ποσά για την υποδομή, τις εγκαταστάσεις και την παραγωγή, αλλ’ αδιαφορεί –ή έστω, σχεδόν αδιαφορεί– για την τύχη των προϊόντων της, αυτή είναι η «βιομηχανία» της παιδείας.

Μα κυριώτατα, δεν μπορεί να υπάρξει εκπαιδευτική μεταρρύθμιση επειδή έτσι το θέλει μια κυβέρνηση. Το πρόβλημα της παιδείας δεν είναι ποτέ πρόβλημα του Υπουργού της. Υπουργός και κυβέρνηση κάνουν νόμους, αλλά δεν υπάρχει νόμος που να διατάσσει βούληση στους πολίτες. Υπάρχει λοιπόν πρόβλημα κοινωνίας – και ιδίως πρόβλημα δάσκαλου και μαθητή. Ο κάθε δάσκαλος, κάθε βαθμίδας, πρέπει να καταλαβαίνει καλά τι εννοεί όταν λέει ότι θέλει παιδεία. Σαν ελεύθερος άνθρωπος που πρέπει να είναι, δικαιούται ν’ αμφισβητήσει τους στόχους και τα ιδεώδη αυτής της παιδείας, δικαιούται ν’ αγωνισθεί για να τους αλλάξει –και να του δοθούν όλα τα μέσα γι’ αυτό, όπως έλεγε ο Βολταίρος–, δικαιούται να αρνηθεί να υπηρετήσει μια παιδεία με της οποίας τα σκοπούμενα διαφωνεί, **δεν δικαιούται όμως** να παραμένει δάσκαλος αυτής της παιδείας, ή και να διδάσκει τις

δικές του ιδέες και αρχές.

Το περιοδικό αυτό γνωρίζει ότι πάρα πολλοί από τους αναγνώστες του είναι εκπαιδευτικοί και φοιτητές. Και γνωρίζει επίσης την εμπάθεια και τον φανατισμό που προκαλεί το συμφέρον μας. Γνωρίζει όμως επίσης ότι έχει λόγον υπάρξεως μόνον εάν δεν κολακεύει αναίσχυντα για λόγους κυκλοφοριακούς, μόνον εάν δεν παρασύρεται από τους κορύβαντες της εφημεριδιακής δημοσιογραφίας και τούς υστερικούς πλατειασμούς («δεκάρικους») «αγωνιζομένων» οιονεί συνδικαλιστών. Και γνωρίζει επίσης το περιοδικό αυτό, ότι ο κάθε δάσκαλος ειρωνεύεται και λοιδωρεί τους παπάδες που τρώνε κρέας τη Μεγάλη Παρασκευή. Και γνωρίζει επίσης, τι βαρύτετους χαρακτηρισμούς επιφυλάσσει ο δάσκαλος, σ' ένα στρατιωτικό που την ώρα της μάχης αρνείται τον πόλεμο, ή δεν εκτελεί εντολές επειδή διαφωνεί με την ακολουθητέα στρατηγική. Οι ψόγοι είναι δίκαιοι: παπάδες και στρατιωτικοί δεν είναι κυρίως επαγγελματίες και δευτερευόντως λειτουργοί, αλλά το αντίστροφο. Μήπως όμως το ίδιο δεν είναι ο δάσκαλος;

Τι συμβαίνει λοιπόν; Είναι μήπως επάγγελμα η διδασκαλία; Δάσκαλοι και κομμωτές είναι το ίδιο; Κι αν είναι το ίδιο, αν έτσι πλέον αντιλαμβάνεται το ρόλο του ο εκπαιδευτικός, τότε με ποιο δικαίωμα αξιώνει, επαγγελματίας της γνώσεως αυτός, σεβασμό από τους μαθητές-πελάτες του; Με τι δικαίωμα ο δασκαλέμπορος έχει αξιώσεις να τον σεβαστώ, να τον τιμήσω, περισσότερο απ' όσο τον κρεοπώλη μου ή τον στιλβωτή μου; Όχι κύριοι! Εφ' όσον θέλετε να παραμένετε λειτουργοί ενός ιδεώδους (γιατί, τέτοιο και μόνον είναι η παιδεία) τότε αυτό το ιδεώδες θα το υπηρετείτε, και οι όποιες θεμιτότατες διεκδικήσεις σας, δεν μπορεί να είναι, ή να έχουν μέσα που αντιστρατεύονται αυτό το ιδεώδες! Παραιτηθείτε! Το «μα αν θα παραιτηθώ θα πεινάσω», μπορεί να το πει ένας τραμβαγέρης, όχι ένας παπάς, όχι ένας δάσκαλος, όχι ένας στρατιωτικός! Αυτοί, διάλεξαν να υπηρετήσουν, όχι να εμπορευθούν. Κι ο σεβασμός που δικαιούνται, είναι **σεβασμός στις προσφορές και στις θυσίες τους, όχι στηνπραμάτεια τους!** Μπορούμε εμείς να ταχθούμε κατά της θρησκείας και του θεού – δεν δικαιούται ο παπάς. Μπορούμε

εμείς ν' αγωνισθούμε για την ειρήνη, τον αφοπλισμό, την κατάργηση των συνόρων – όχι ο στρατιωτικός. Μπορούμε εμείς ν' αγωνισθούμε για μια άλλη παιδεία – όχι ο δάσκαλος. Τον σεβασμό, ούτε να τον διδάσκει ούτε να τον αξιώνει μπορεί, ένας επίορκος.

Ας προσέξουμε όλοι καλά: αυτό που επιτρέπουμε να γεννηθεί (με την ως τώρα στάση μας), δεν είναι κάποιος βαθμός αυθάδειας του μαθητή προς τον δάσκαλο, αλλά η απουσία αυτοσεβασμού. Αυτό που διακυβεύεται, δεν είναι μια κομματική πολιτική, αλλά η μοίρα αυτού του τόπου. Οι ευθύνες όλων μας, σ' αυτή την ιστορική καμπή, είναι μεγαλύτερες απ' τα συμφέροντά μας. Αν αποτύχουμε, δεν μας περιμένει ένα πλήγμα ή μια απογοήτευση, αλλά η οριστική και αμετάκλητη απώλεια της ταυτότητος μας.